

Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри

 Катерина ПЕТРОВСЬКА

“01” вересня_2021року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПРОЄКТУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ **ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА**

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Спеціальність: 231 Соціальна робота

Освітньо-професійна програма: «Соціальна педагогіка»

Додаткова спеціалізація: Практична психологія,

Управління соціальними закладами

Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Робоча програма «Проектування та організація інклюзивного середовища»
для здобувачів II (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна
робота.

Освітньо-професійної програми «Соціальна педагогіка»

Розробники: Наталя ЗАХАРОВА, доцент кафедри соціальної роботи та
інклюзивної освіти, кандидат педагогічних наук.

Робочу програму погоджено проектною групою освітньо-професійної програми
«Соціальна педагогіка» та схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи та
інклюзивної освіти

від «01» вересня 2021 року (протокол № 2)

Завідувач кафедри соціальної роботи
та інклюзивної освіти

_____ Катерина ПЕТРОВСЬКА

Гарант освітньо-професійної програми
«Соціальна педагогіка»

_____ Ольга ГУРЕНКО

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 23 Соціальна робота (шифр і назва)	<u>Нормативна</u> (за вибором)	
	<u>Напрямок підготовки</u> (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): 231 Соціальна робота	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 6		5-й	5-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин – 120		10-й	10-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 2	Освітній ступінь: магістр	Лекції	
		10 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		10 год.	2 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
70 год.	82 год.		
Індивідуальні завдання: 5 год.			
Вид контролю: екзамен			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 20/70 (30%/70%)

для заочної форми навчання – 8/82 (10% /90 Проєктування та організація інклюзивного середовища %)

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни “Проектування та організація інклюзивного середовища” є: оволодіння теоретико-методологічними, нормативно-правовими, організаційно-методичними основами проектування і функціонування інклюзивного середовища закладу освіти; формування готовності магістра до професійної діяльності, партнерської взаємодії з гетерогенними групами в інклюзивному освітньому просторі; професійно-особистісний розвиток фахівця.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Проектування та організація інклюзивного середовища” є: формування у майбутніх фахівців когнітивного, операційного, мотиваційного, технологічного компонентів готовності до роботи з гетерогенними групами і організаціями; оволодіння технологіями проектування, створення і функціонування інклюзивного освітнього середовища освітніх закладів різних рівнів; здійснення моніторингу розвитку інклюзивного простору; прийняття професійних рішень з проблем педагогіки і менеджменту багатоманітності, детерміновані соціальними трансформаціями сучасного суспільства.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

№ з/п	Програмні компетентності	Компетенції*	Результати навчання
1.	<i>ЗК-10</i>	Здатність працювати в команді	ПРН-11 Організовувати спільну діяльність фахівців різних галузей і непрофесіоналів, здійснювати їх підготовку до виконання завдань соціальної роботи, ініціювати командоутворення та координувати командну роботу.
2.	СК-12	Здатність до критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства.	ПРН-12 Оцінювати соціальні наслідки політики у сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи.

* На кожну дисципліну обсягом до 5 кредитів ЕКТС обирають 2-3 компетентності з освітньо-професійної програми (профілю програми), обсягом до 10 кредитів – 3-4 компетентності, але не більше 4.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Модель інклюзивної освіти як оптимум європейських та вітчизняних традицій.

Інклюзивна освіта в Європі: досвід та проблеми. Європейський простір освіти: рівень доступності для всіх. Студії європейських принципів та цінностей в сфері інклюзії. Толерантність як риса сучасного європейського суспільства. Концептуальні засади розвитку інклюзивної освіти. Шляхи, умови оптимізації інклюзивної освіти. Принципи універсального дизайну закладу інклюзивного спрямування.

Тема 2. Соціальна інтеграція осіб-інклюзантів.

Освітній простір, освітнє середовище, реалізація інклюзивної освіти. Інклюзивний освітній простір закладу освіти. Специфіка дорожніх мап закладів освіти: закладу дошкільної освіти; закладу середньої освіти; закладу вищої освіти.

Умови забезпечення доступності інклюзивної освіти. Праймінг як форма ранньої підтримки осіб з особливими освітніми потребами: служба ранньої допомоги, консультативний центр, центр ігрової підтримки розвитку, лекотека. Створення підготовчих курсів для абітурієнтів з особливими потребами; адаптація до освітнього процесу; організація літнього оздоровчого відпочинку в інклюзивних умовах. Превентивна, консультативна, інформаційна підтримка.

Тема 3. Сутність і технологія педагогічного проектування.

Педагогічне проектування як наукове явище. Рівні, джерела педагогічного проектування. Прогнозування як компонент педагогічного проектування. Проектування безбар'єрного середовища закладу освіти. Прогнозування ризиків освітнього середовища. Психологічна безпека в інклюзивному просторі. Ризики, способи мінімізації ризиків, критерії психологічної безпеки.

Концептуальні засади концентрації ресурсів. Поліфункціональність інклюзивно-ресурсних центрів. Програми, проекти «доступної освіти». Проекти, конкурси, контракти, гранти як форми взаємодії. Модель мережевої взаємодії освітніх установ. Співпраця і конструктивна взаємодія з педагогічними і соціальними партнерами. Система комплексної взаємодії. Принципи взаємодії.

Тема 4. Актуальні проблеми розвитку інклюзивного середовища.

Макро-фактори перетворення освітнього простору. Формування наступності в системі закладів освіти. Реалізація принципу life-long learning - навчання завдовжки в життя. Організація освітнього процесу і педагогічної взаємодії з гетерогенними групами.

Організація науково-методичного супроводу системи інклюзивної освіти. Моделі, принципи організації психолого-педагогічного супроводу. Поняття корпоративної культури. Модерація, супервізія як форми керівництва спілкуванням. Підготовка модераторів.

Тема 5. Професійна підготовка педагога до роботи в умовах переходу до інклюзивної освіти.

Моральні аспекти підготовки педагогів до роботи. Методична підготовка педагогів до роботи в гетерогенному середовищі. Організація багаторівневої системи інклюзивних практик (заклад дошкільної освіти, заклад середньої освіти та вищої).

Кваліфікаційні вимоги до тьютора (асистента) в українських правових актах. Система тьюторства (асистент) в інклюзивному освітньому середовищі; модель тьютора. Додаткові компетенції педагога закладу інклюзивної освіти.

Тема 6. Технології формування професійно-комунікативної культури педагога.

Технології навчання, педагогічні технології навчання. Педагогічні майстерні, прийоми організації педагогічної майстерні. Ефективність педагогічних майстерень у формуванні професійних компетенцій педагога інклюзивного закладу.

Сучасні технології професійного навчання: навчальний діалог, професійно-імітаційна гра, персонофіційований тренінг, технологія вітагенного навчання. Інформаційні та комунікативні технології. Дистанційне навчання, мультимедіа технології, розробка мультимедійних ресурсів.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
	90	10	10			70	90	6	2			82
Модуль 1												
Тема 1. Модель інклюзивної освіти як оптимум європейських та вітчизняних традицій.												
Тема. Інклюзивна освіта в Європі: досвід та проблеми.	7	2	-	-	-	5	7	2	-	-	-	5
Тема. Інклюзія в сучасному освітньому просторі	8	2	2	-	-	4	8	-	-	-	-	8
Разом за темою 1	15	4	2	-	-	9	15	2	-	-	-	13
Тема 2. Соціальна інтеграція осіб-інклюзантів.												
Тема. Модель інклюзивного освітнього простору.	7	2	2	-	-	3	7	2	2	-	-	4
Тема . Форми підтримки інклюзивного освітнього простору.	8	2	-	-	-	6	8	2	-	-	-	6
Разом за темою 2	15	4	2	-	-	9	15	4	2	-	-	10
Тема 3. Сутність і технологія педагогічного проектування.												
Тема. Педагогічне проектування.	7	-	-	-	-	7	7	2	-	-	-	5
Тема. Конструктивна взаємодія як чинник успіху інклюзивної освіти.	8	2	2	-	-	4	8	2	-	-	-	6

Разом за темою 3	15	2	2	-	-	11	15	4	-	-	-	11
Тема 4. Актуальні проблеми розвитку інклюзивного середовища.												
Тема. Розвиток соціально-стійкого простору неперервної інклюзивної освіти.	7	-	-	-	-	7	7	-	-	-	-	7
Тема. Науково-методичний супровід персоналу інклюзивного закладу.	8	-	-	-	-	8	8	-	-	-	-	8
Разом за темою 4	15	-	-	-	-	15	15	-	-	-	-	15
Тема 5. Професійна підготовка педагога до роботи в умовах переходу до інклюзивної освіти.												
Тема. Формування професійних якостей майбутніх педагогів.	7	-	-	-	-	7	7	-	-	-	-	7
Тема. Тьютор інклюзивного освітнього закладу.	8	-	-	-	-	8	8	-	-	-	-	8
Разом за темою 5	15	-	-	-	-	15	15	-	-	-	-	15
Тема 6. Технології формування професійно-комунікативної культури педагога.												
Тема. Педагогічні технології навчання.	7	-	-	-	-	7	7	-	-	-	-	7
Тема. Інтерактивні технології як спосіб сучасної педагогічної взаємодії.	8	-	-	-	-	8	8	-	-	-	-	8
Разом за темою 6	15	-	-	-	-	15	15	-	-	-	-	15
Усього годин	90	10	10			70	90	6	2			82
Модуль 2												
ІНДЗ			-	-		-			-	-	-	
Усього годин												

№ з/п	Назви тем	Кількість год,д/з
1	2	3
Тема 1. Модель інклюзивної освіти як оптимум європейських та вітчизняних традицій.		4/2
1.	Інклюзивна освіта в Європі: досвід та проблеми. Європейський простір освіти: рівень доступності для всіх. Студії європейських принципів та цінностей в сфері інклюзії. Толерантність як риса сучасного європейського суспільства.	2/-
2.	Інклюзія в сучасному освітньому просторі Концептуальні засади розвитку інклюзивної освіти. Шляхи, умови оптимізації інклюзивної освіти. Принципи універсального дизайну закладу інклюзивного спрямування.	2/2
Тема 2. Соціальна інтеграція осіб-інклюзантів.		
1.	Модель інклюзивного освітнього простору. Освітній ландшафт як умова сучасної організації інклюзивної освіти. Умови розвитку інклюзивного освітнього ландшафту (на прикладі закладів 3 рівнів: закладу дошкільної, середньої, вищої освіти).	2/2
2.	Форми підтримки інклюзивного освітнього простору. Умови забезпечення доступності інклюзивної освіти. Праймінг як форма ранньої підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Різноманітність форм праймінгу.	2/-
Тема 3. Сутність і технологія педагогічного проектування.		
1.	Педагогічне проектування як наукове явище. Проектування безбар'єрного середовища закладу освіти. Психологічна безпека в інклюзивному просторі. Ризики, способи мінімізації ризиків, критерії психологічної безпеки. Концептуальні засади концентрації ресурсів..	-/-
2.	Конструктивна взаємодія як чинник успіху інклюзивної освіти. Роль мережевої взаємодії в розвитку системи інклюзивної освіти. Поліфункціональність інклюзивно-ресурсних центрів. Програми, проекти «доступної освіти». Співпраця і конструктивна взаємодія з педагогічними і соціальними партнерами. Партнерська модель підтримки інклюзії: сім'я – заклад освіти – соціум	2/2
Усього:		10/6

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назви тем	Кількість год,д/з
1	2	3
Тема 1. Модель інклюзивної освіти як оптимум європейських та вітчизняних традицій.		2/-
1.1.	Інклюзивна освіта в Європі: досвід та проблеми (круглий стіл). Європейський простір освіти: рівень доступності для всіх. Студії європейських принципів та цінностей в сфері інклюзії. Толерантність як риса сучасного європейського суспільства.	2/-

	Імплементация європейських активностей в сфері інклюзії в Україні.	
1.2.	Інклюзія в сучасному освітньому просторі (дискусія). Інклюзія як актуальна суспільна проблема. Міжнародний та вітчизняний досвід розвитку інклюзивної освіти. Інтеграція або сегрегація? Інклюзія: за чи проти?	-/-
Тема 2. Соціальна інтеграція осіб-інклюзантів.		4/2
2.1.	Модель інклюзивного освітнього простору. Модель інклюзивного освітнього простору в законодавстві України 2012 – 2021 р.р. Проектування дорожніх карт розвитку інклюзивного освітнього простору.	2/2
2.2.	Форми підтримки інклюзивного освітнього простору. Праймінг як форма первинної підготовки дітей до відвідування закладу освіти. Проектна характеристика форм праймінгу (лекотека, ігротека, ЦРД..).	2/-
Тема 3. Сутність і технологія педагогічного проектування.		4/-
3.1	Педагогічне проектування. Прогнозування як компонент педагогічного проектування. Організація безбар'єрного середовища інклюзивного освітнього закладу. Ризики, способи мінімізації ризиків, критерії психологічної безпеки.	2/-
3.2.	Конструктивна взаємодія як чинник успіху інклюзивної освіти. Роль мережевої взаємодії в розвитку системи інклюзивної освіти. Організація співпраці і конструктивної взаємодії з педагогічними і соціальними партнерами. Проектування стратегії розвитку інклюзії в регіоні.	2/-
Усього:		10/2

7. Самостійна робота

№ з/п	Назви тем	Кількість год./д/з
1	2	3
Тема 1. Модель інклюзивної освіти як оптимум європейських та вітчизняних традицій.		
1.	Інклюзивна освіта в Європі: досвід та проблеми (круглий стіл). Підготувати презентації з впровадження інклюзії в Європі: обговорити спільні тенденції, специфічні особливості країн; трансформувати в українську практику передовий зарубіжний досвід.	
2.	Інклюзія в сучасному освітньому просторі. Законспектувати основні положення I розділу підручника З.М. Шевціва «Основи інклюзивної педагогіки» – К., 2016. С.14-26. Підготуватися до дискусії.	
Тема 2. Соціальна інтеграція осіб-інклюзантів.		
1.	Модель інклюзивного освітнього простору. Скласти схему соціальної адаптації осіб-інклюзантів до освітнього закладу, умов навчання та відпочинку (заклад – на вибір).	
2.	Форми підтримки інклюзивного освітнього простору.	

	Законспектувати тему: «Служба раннього втручання...» за посібником Г.Ю. Кравченко «Інклюзивна освіта в ДНЗ». – Х., 2014. С. 18 – 23.	
Тема 3. Сутність і технологія педагогічного проектування.		
	Педагогічне проектування. Актуалізувати суть кейс-методу; визначити можливість його використання в педагогічному проектування (тезисно, схематично).	
	Конструктивна взаємодія як чинник успіху інклюзивної освіти. Скласти схему мережевої взаємодії в розвитку інклюзивної освіти (закладу дошкільної, середньої або вищої освіти).	
	Усього:	

8. Індивідуальна робота студентів

Тема: Теоретичні основи соціальної ексклюзії.

Підібрати творчі завдання за темою методичного семінару: кросворди, схематичні завдання («скласти...», «упорядкувати терміни, дії...» тощо).

Тема: Превенція соціальної ексклюзії в закладах освіти.

Опрацювати (тезисно) II розділ магістерської роботи Д. Салюка «Соціально-педагогічна профілактики ексклюзії в умовах загальноосвітньої школи». Сформулювати значення та ефективність профілактики соціального відчуження.

Тема: Інклюзія в сучасному освітньому просторі.

Скласти перелік компетенцій, якими має володіти педагог інклюзивного закладу: основні та допоміжні. Підготуватися до дискусії.

Тема: Підсистеми інклюзивної освіти.

Підготуватися до засідання круглого столу (за всіма правилами) на тему: Підсистеми інклюзивної освіти: їх роль у розвитку інклюзивної освіти.

Тема: Модель інклюзивного освітнього простору.

Змістове наповнення схеми соціальної адаптації осіб-інклюдантів до освітнього закладу, умов навчання та відпочинку.

Тема: Форми підтримки інклюзивного освітнього простору.

Підготувати презентацію на тему: «Служби раннього втручання» за різними науково-методичними джерелами, самостійно підібраними.

Тема. Розвиток соціально-стійкого простору неперервної інклюзивної освіти.

Моделювання професійних дій педагога (асистента) в роботі з: дітьми з особливими потребами; девіантами; соціальними ексклюдантами (3 підгрупи).

Тема. Науково-методичний супровід персоналу інклюзивного закладу.

Розробити посадову інструкцію фахівця, який веде психолого-педагогічний супровід інклюзивного процесу (заклад дошкільної, середньої або вищої освіти).

Тема. Формування професійних якостей майбутніх педагогів.

Розробити схему впровадження дистанційного навчання в школі.

Тема. Тьютор інклюзивного освітнього закладу.

Написати есе на тему: «Я – тьютор дитини з особливими освітніми потребами» (нозологію – обрати самостійно).

Тема. Педагогічні технології навчання.

Реалізація сценарію роботи педагогічної майстерні; підготовка висновків, статті до ресурсу «Університетське Слово».

Тема. Інтерактивні технології як спосіб сучасної педагогічної взаємодії.

Підготувати презентацію на тему: Інформаційно-комунікативні технології в інклюзивному освітньому процесі.

Тема. Педагогічне проектування.

Використовуючи кейс-метод, визначити проектні ресурси учасників діалогу.

Тема. Функція моніторингу якості інклюзивних послуг.

На основі дорожньої карти розвитку безбар'єрного середовища інклюзивного освітнього закладу (дитячий садок, школа, ЗВО) підготувати презентацію (малогрупова форма роботи).

Тема. Конструктивна взаємодія як чинник успіху інклюзивної освіти.

На основі схеми мережевої взаємодії в розвитку інклюзивної освіти (закладу дошкільної, середньої або вищої освіти) розробити мультимедійну презентацію.

Тема. Ресурсне забезпечення інклюзивного освітнього простору.

Інфо-повідомлення: Що є дієвим ресурсом розвитку інклюзивного освітнього простору для Вашого закладу (дошкільної, середньої або вищої освіти)?

9. Методи навчання

Словесні: проблемний виклад лекції, бесіда, дискусія, проблемний полілог, мозковий штурм тощо

Наочні: спостереження, навчальна презентація, навчальні фільми, реклама тощо

Практичні: проблемні ситуації, метод моделювання, рольова гра, ділова гра тощо

10. Засоби діагностики успішності навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання можуть бути:

- екзамени;
- стандартизовані тести;
- реферати, есе;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- інші види індивідуальних та групових завдань.

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота														Серед не арифм. за по- точну роботу	Підсу м ковий тест, (залік)	Сум а
Т 1		Т 2		Т 3		Т 4		Т 5		Т 6		Т 7-8				
1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2			
15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	50	50	100

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	
90-100	A
78-89	B
65-77	C
58-64	D
50-57	E
35-49	FX

1-34	F
------	---

12. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс
2. Навчальні мультимедійні презентації
3. Навчальні фільми

13. Рекомендована література

Базова

1. Європейська політика і соціальне партнерство в ЄС: довідник / Н.Г. Діденко, І.Я. Тодоров, О.Р. Чугріна, О.К. Міхеєва / за заг. ред. Н.Г. Діденко. – Донецьк: ДонДУУ, 2012. – 150 с.
2. Захарова Н. М. Соціальна ексклюзія та інклюзія в контексті сучасних освітніх інновацій. Теоретичні та практичні засади соціалізації людей похилого віку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 р. – Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2017. – 216 с. С. 26 - 31.
3. Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-госарій / Кадемія М.Ю., М.М. Козяр, Т.Є. Рак. Львів: «СПОЛОМ», 2011. 327 с.
4. Колупаєва А.А. Програма курсу «Основи інклюзивної освіти» для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра педагогічного спрямування). – К.: «А.С.К.», 2012. – 31 с.
5. Постанова КМ України «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.07.2011 р. № 872.
6. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України»: аналіт. доп. / [Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А.]. – Київ : НІСД, 2020. – 24с
7. Лист МОН України «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 18.05.2012 р. № 1/9-384.
8. Лист МОН України «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» від 25.09.2012 р. № 1/9-675.
9. Положення про інклюзивно-ресурсний центр від 12.07.2017 р. № 545.,0,
10. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник /З.М. Шевців – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 248 с.
11. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року від 14 квітня 2021 р. № 366-р

Допоміжна

1. Захарова Н. М. Інклюзивна освіта як альтернатива соціального виключення //Професійна підготовка студентів соціально-педагогічної сфери – освітня складова суспільного розвитку // Матеріали науково-практичної конференції (дистанційної) К.: 2014. – 120 с. С. 30-31.

2. Инклюзивное образование : проблемы и перспективы : сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции «Сетевое взаимодействие университетов с социальными партнерами в области инклюзивного образования : международный и региональный аспект» (Великий Новгород, 19-21 мая 2014 года) / сост. Е.В. Иванов; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2014. – 448 с.

3. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»,2011 / www.education-inclusive.com www.ussf.kiev.ua

4. Супервізор у соціальній роботі: Супервізія догляду в громаді, яких та стаціонарних установах / Браун А., Боурн А.; пер. з англ. Т.Семигіної. – К.: Унів.вид-во «Пульсари», 2003. – С. 173.

14. Інформаційні ресурси

Бібліотека БДПУ <http://edu.bdpu.org>

сайт БДПУ <http://bdpu.org>

медіатека ІСПКО.....